

## Az orientalisztika és a hazai magyar keletkutatás II.

Szentkatolnai Bálint Gábor

Kőrösi Csoma Sándor példája lelkesítette keletkutatásra az ugyanarról a tájról, a Háromszéki-medencében lévő Szentkatolnáról származó Bálint Gábort is. Életét és munkásságát György Lajos *Bálint Gábor emlékezete* (Kvár, 1945) című szép tanulmányában írta meg. 1844. március 14-én született, „katonaszülők” gyermekeként, akárcsak Kőrösi Csoma. Elemi iskoláit, aránylag későn. Kézdivásárhelyen és Csíksomlyón, gimnáziumi tanulmányait pedig Csíksomlyón, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen végezte, majd az utolsó két osztályt Nagyváradon, ahol 1867-ben kitűnő eredménnyel érettségizett. Tehetségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ekkor már tíz nyelvet (latin, görög, francia, olasz, héber, arab, török, perzsa, újgörög, német) ismert.

Érettségi után Bécsbe ment, és a császári Keleti Akadémiára szeretett volna bejutni, de próbálkozása kudarcra végződött, ami örök nyomot hagyott érzékeny lelkében. Ezután egy ideig nevelősködött, majd a bécsi egyetem jogi karára iratkozott be. Mivel a jogi tanulmányok kevésbé érdekelték, szívesebben látogatta a Keleti Akadémia nyelvkurzusait, vagy eljárt a török követségre a török nyelv gyakorlására. Nehéz anyagi helyzete miatt nemsokára kénytelen volt elhagyni Bécsset, és a budapesti egyetem jogi karára iratkozott be. A keleti nyelvek tanulását itt is tovább folytatta. Ekkor ismerkedett meg a keleti úttjáról éppen hazatért Vámbéry Árminnal, aki csakhamar felfigyelt az ifjú Bálint csodálatos nyelvtudására, és pártfogásába vette. Vámbéry irányításával egy igen alapos oszmani török nyelvtant szerkesztett, és *A magyarországi török hódoltságáról, XVII. századi török forrás szerint* (Századok, 1870. 238—297.) címmel értékes tanulmányt írt. Vámbéry támogatása örökre elkötelezte Bálintot, hogy a török—finnugor nyelvvitában a törökpártiak oldalán hadakozzék.

A Magyar Tudományos Akadémia 1868-ban, Fogarasi Gergely javaslatára elhatározta, hogy egy fiatal nyelvtudóst küld ki a mongol és a magyar nyelv rokonságának tanulmányozására. Vámbéry ajánlására a választás Bálint Gáborra esett, aki tüstént hozzálátott az orosz, mongol és mandzsu nyelvek tanulásához.

1871. június 1-én kelt útra; Moszkván keresztül először Kazánba ment, hogy az ottani egyetem keleti tanszékén végezzen tanulmányokat. Június 17-én érkezett Kazánba, és csak ott tudta meg, hogy a keleti tanszékot közben áthelyezték Szentpétervárra. (Itt zárójelben megjegyzem, hogy kazáni útját illetően eltérés van a Bálinttal foglalkozó szerzők között. György Lajos, aki Bálintnak az unitárius egyház levéltárában őrzött, 1878. március 21-én keltezett önéletrajzára támaszkodott, azt állítja, hogy kezdettől fogva Kazánba ment, és ott tartózkodott. Vele szemben L. J. Nagy G. *Bálint's Journey to the Mongols and his Unedited Kalmuk Texts* című dolgozatában úgy írja, hogy előbb két évig Péterváron tanult, és csak azután utazott Kazánba, [Vö. *Acta Orientalia*, t. IX., fasc. 3., 1959. 311.] En az önéletrajzot felhasználó György Lajos adatait tartom helyesnek.)

Bálint ennek ellenére Kazánban maradt, hogy elsajátítsa a tatár nyelvet. Ezt háziasszonyától és annak szolgálójától alig két hónap alatt jól megtanulta. Csakhamar Mirotvorszovval, a mongol-kalmuk nyelv tanárával és a török-tatár nyelv kitudó ismerőjével, Ilyminszki professzorral került kapcsolatba, akik szüntelenül segítségére voltak, de a helyi tatár középiskolát és tanítóképzőt is rendszeresen látogatta, kirándult a szomszédos falvakba, s gyűjtőmunkát végzett. Az iskola egyik tanárának a kérésére, a diákok használatára, egy rövid kazáni tatár nyelvtant szerkesztett.

A közlemény első része ez évi 5. számunkban jelent meg.

Négy hónap múlva Asztrahánba ment, hogy a nyugati mongolok, a kalmükök nyelvét tanulmányozza. Itt is engedélyt kapott az iskola látogatására, és rövid idő alatt annyira elsajátította a kalmük nyelvet, hogy lefordította Vörösmarty Szózatát, és hozzákezdhetett a nyelvi és a néprajzi anyag gyűjtéséhez. 25 eneket és 15 népmesét gyűjtött össze, majd kidolgozta a kalmük népnyelv alakтанát.

Miután hét hónapot a kalmükök között töltött, 1872 májusában Pétervárra ment, és kapcsolatba lépett a török-tatár, mongol, finnugor, kaukázusi és tibeti nyelvek különböző ismerőjével, Franc Antonij Sifner (Schifner) professzorral, akivel sok tudományos kérdést megvitatott. A mongol nyelv további tanulmányozása során arra a következtetésre jutott, hogy a mongol és a magyar között közeli rokonság állapítható meg. Péterváron kezdte tanulni a mandzsu, a tunguz és a finn nyelvet.

1873. február 21-én, miután az Akadémia a további anyagi támogatásról biztosította, elindult tulajdonképpen célja felé: Mongolországba. Útiránya: Pétervár, Nyizsnyij Novgorod, Kazán, Perm, Jekaterinburg, Krasznojarszk, Irkutzk, Bajkál-tó és Urgha, a khalka-mongolok fővárosa. Urghában az orosz konzul vendégeként több mint öt hónapot töltött, mialatt egy láma irányításával elmélyítette mongol nyelvtudását, és hozzáfogott a szó- és a mondatgyűjtéshez, valamint egy regének khalka-mongolra való átültetéséhez. Ugyanakkor egy tanító segítségével folytatta a mandzsu nyelv tanulását.

A következő, 1874. év februárjában, értékes kalmük, mongol, mandzsu gyűjteményeket hozva magával, hazaérkezett és nyelvészeti kutatásairól beszámolót tartott az Akadémián. Sikeres tevékenységét az Akadémia azzal jutalmazta, hogy évi segélyt és lakást biztosított számára. Közben több felolvasást tartott a mandzsu szertartáskönyvről, a tatár nyelvről, és három kötetben közzétette kazáni tatár gyűjteményét (I. *Kazáni-tatár szövegek*; II. *Kazáni-tatár szótár*; III. *Kazáni-tatár nyelvtan*). 1875-ben egyetemi magántanári diplomát szerzett a mandzsu, mongol és tatár nyelvből, s e nyelvekből az egyetemen előadásokat tartott.

Amikor mongol anyagának rendezéséhez látott, Széchenyi Béla meghívta tolmácsnak a három évre tervezett kelet-ázsiai expedíciójára. Az expedíció 1878. január 9-én érkezett Bombaybe. Bálint Gábor Maiszurba ment, ahol a dél-indiai népek nyelvét és nyelvjárásait, a dravidát kezdte tanulmányozni. Az expedíció többi tagja is külön utakra indult, majd a kijelölt időben Kalkuttában találkozott. Bálint éppen Sanghajba érkezett, amikor az orvosok azt tanácsolták, hogy egészségi állapota miatt sürgősen utazzon haza, sok nehézséget okozva ezzel a tolmács nélkül maradt expedíciónak. Sanghajból azért átrándult Japánba, hogy megtanulja a japán nyelvet.

Az Indiában töltött két hónap alatt elsajátította a tamil (tamul) nyelvet, és arra a felfogásra jutott, hogy a tamil a turáni nyelvek szanszkritja, vagyis legrégibb formája, és a magyar nyelv közeli rokona. Erről szóló első tanulmányát az *Erdélyi Múzeumban* (1888. 36—55., 215—236.) jelentette meg, majd alaposan kibővítve *Tamul (dravida) tanulmányok* — *Studia Tamulia* címmel külön is kiadta, és német fordításban a Széchenyi Béla expedíciójának tudományos eredményeként terjesztette. A vaskos tanulmány két részre oszlik: az elsőben a tamil nyelvtant tárgyalja a többi tizenegy társnyelv és a magyar összefüggésében, a második a magyar—tamil oknyomozó szótárt tartalmazza.

Azóta az indológusok alaposan tanulmányozták a tamilt és általában a dravida nyelveket. Kiderült, hogy, az indiai árák hatása alatt, a dél-indiai tamil kultúra ragyogó eredményeket ért el, és rendkívül gazdag irodalma a szanszkrit nyelvű irodalommal vetekszik. Az árák megérkezése (i. e. II. évezred első fele) előtt a dravidák nemcsak India déli, középső és északi részét népesítették be, hanem az Iráni-fennsík déli partvidékét is. Sok kutató bennük látja az ősi indus vagy harappai kultúra hordozóit. Legújabbban éppen a dravida nyelvek segítségével fejtették meg e kultúrának az i. e. III—II. évezredből származó feliratait. A tamil, akárcsak a többi dravida nyelv, a nyelvtudomány mai álláspontja szerint nem sorolható sem az altaji (Bálint szerint turáni) nyelvek közé, és a magyarral sem rokonítható.

Bálint tanulmánya az éppen akkor folyó „török—finnugor háborúban“ nagy visszatekintést szült, annál inkább, mert egyik írásában, a *Párhuzamban* heves támadást intézett a finnugor nyelvészek ellen. Támadásának szomorú következménye lett: egyetemi tanárságra benyújtott pályázatát, elsősorban Hunfalvy javaslatára, elutasították. A családott és elkeseredett nyelvtudós 1879-ben nyílt levélben jelentette be, hogy ismét kezébe veszi a vándorbotot, új hazát keres magának, és lemondani kényszerül mindarról, ami a fájához kötötte.

Valóban elhagyta hazáját, és hosszú éveken át a Török Birodalom és Európa különböző országaiban barangolt. Megfordult Damaszkuszban és Bagdadban,

penzügyi tisztviselő volt, járt Libanonban, Spanyolországban, majd az athéni egyetemen lett az arab nyelv előadója. Csak barátai tudtak hollétéről.

Végül a kiváló kolozsvári történész, Jakab Elek az Akadémiához fordult érdekében, s amikor ott elutasították, mozgalmat indított és gyűjtést szervezett Bálint Gábor hazahozatalára. Az eredmény nem maradt el: 1902-ben Bálint hazatért falujába, Szentkatolnára, és ott fejezte be a Széchenyi-expedíció jelentéséhez kért tanulmányát a tamil nyelvről. Végre az erdélyi közvélemény a sokáig mellőzött és meghurcolt tudós mellé állt. Nyomására a minisztérium Kolozsváron megszervezte az urál-altaji nyelvek tanszékét, melyre először rendkívüli, később rendszeres tanári minőségben Bálint Gábort nevezte ki; 1896-ban tiszteletbeli doktori címmel is kitüntették.

Az egyetemen a török, a tatár, a japán, később a kabard és a mandzsu nyelveket adta elő, sőt egy féléven át a finnugorisztikát is. Az eszperantó megkedveltetésére tanfolyamot szervezett, és egyik hallgatója, Barabás Ábel ennek alapján írta meg *Esperanto világnyelv* című könyvét. Többi tanítványai közül megemlíthetjük az orientalistává lett Antalffy Endrét, Krenner Miklóst, Melich Jánost, Pálfi Mártont és Prikler Lajost, akik valamennyien érdemes tevékenységet fejtettek ki, ha nem is mind az orientalisztika terén.

1895-ben Zichy Jenő expedíciót szervezett a Kaukázusba azzal a céllal, hogy felkutassa a magyarok ott levő állítólagos nyomait. A kolozsvári egyetemről Bálint Gábor és a történész Szádeczky-Kardoss Lajos kapott meghívást a részvételre. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy Zichy harmadik, 1897-ben kezdődő expedícióján a kolozsvári egyetemi régésztanár, Pósta Béla is részt vett.) Bálint Gáborra mély benyomást tettek a kaukázusi Kabardia lakói, a kabardok (a cserkeszek egyik ága), és a tőle megszokott gyorsasággal megtanulta nyelvüket. Csakhamar az a meggyőződés alakult ki benne, hogy a kabard ősi turáni nyelv, közeli rokona a magyarnak. *Kabard—magyar nyelvtanában* (*Grammatica Cabardica*. Kvár, 1900. 320.) és *Kabard—magyar—latin szótárában* (*Lexicon cabardico-hungarico-latinum*. Kvár, 1904) szoros kapcsolatot teremtett a kabardok, hunok és magyarok között. Közben a bizánci források tanulmányozásával arra a következtetésre jutott, hogy elkerülhetetlenül szükséges a honfoglalás revíziója. Erről *A honfoglalás revíziója, vagyis a hun, székely, magyar, besenye kérdés* (Kvár, 1901) címmel terjedelmes könyvet írt. Most már ellenfeleinél betelt számára a pohár, és Bálintnak már tudós mivoltát is kétségbe vonták. Haragjukat még az is fokozta, hogy kabard nyelvtanának bevezetőjében nem szűkölködött „a cseremiszk lelkű tudósokra”, vagyis a finnugristákra szórt, elmarasztaló jelzőkben.

Élete vége felé felhagyott az írással, lemondóan fogadta mindazt, ami körülötte történt, nem érdekelte sem a dicséret, sem a gáncs, s még az embereket is kerülte. 1912. szeptember elsején feltűnés nélkül vonult nyugalomba, és a következő évben, 1913. május 26-án halt meg Temesváron. Hamvai a kézdívasárhelyi temetőben nyugszanak.

Nem kétséges, hogy Bálint Gábor kivételes nyelvtelenség volt; több mint harminc nyelvet, köztük európai és ázsiai, régít és újat sajátított el. Tanulmányútajairól értékes nyelvészeti és néprajzi gyűjteményekkel tért vissza — ezek közül sok a mai napig sincs feldolgozva. Számos cikket, tanulmányt, könyvet, vitairatot írt — sajnos, ezeknek máig sem készült el a végleges bibliográfiája. Az összehasonlító nyelvtudományt művelte, de olyan nyelvekben is a magyarával hasonló vonásokat fedezett fel, amelyekben — a nyelvtudomány szerint — ilyenek nem létezhetnek. A rokonságot rendszerint éppen a legutoljára tanulmányozott nyelvben találta a legszembetűnőbbnek, legnyilvánvalóbbnak. Téves eszméi, hamis tételei talán a pillanatnyi benyomás általánosításából és az összehasonlítás el nem mélyített elemzéséből származnak. Ezek fölött azzal síklunk át, hogy *errare humanum est* — tévedni emberi dolog —, mert ezek ellenére sem szabad elfelejtenünk, hogy világviszonylatban is kevés olyan nyelvész volt, aki egyetemi fokon tudta tanítani a különböző török nyelveket, továbbá az arabot, a mongolt, a mandzsut, a japánt, a finnt, a perzsát, a kabardot és másokat. Bálint valóban európai hírű orientalista volt, s népszerűségéről a római (a XII.) és a hamburgi (a XIII.) nemzetközi kongresszuson aratott sikerei is bizonyosságul szolgálnak.

A múlt század végén, valamint századunk elején kisebb-nagyobb mértékben számosan foglalkoztak még orientalisztikával. Ismeretes az a tény, hogy az utolsó magyar polihisztor, Brassai Sámuel az egyetemen szanszkritot is tanított. Bálint Gábor egyetemi kartársa, Meltzl Hugó, az összehasonlító nyelv- és irodalomtudomány kiváló képviselője cikkekét írt a mezopotámiai kutatásokról, az ékirás megfejtéséről, és *Istar és Isolt* című tanulmányában az Astarté- és a madonnakultusz rokon vonásait elemzi. Kuun Géza, a Hunyad megyei régészet lelkes patrónusa szintén jeles orientalista volt; alaposan foglalkozott a kunok nyelvével,

kiadta a *Codex Cumanicus*, tanulmányokat írt a sémi népek múltjáról, az assziológia köréből, az árja-sémi nyelvrokonság kérdéséről, Tibetről, és összegyűjtötte a magyar honfoglalás keleti kútfőit két kötetben (Kvár, 1898). Orientalisztikai tanulmányai még mindig feldolgozásra és értékelésre várnak. Kortársa, az ugyancsak Hunyad megyében régészkedő Torma Zsófia a tordosi ásatások során tanulmányozta a mezopotámiai régészeti emlékeket, és kockáztatta meg az akkor merésznek tűnő állítást, hogy a tordosi agyagművesség jelein mezopotámiai hatás ismerhető fel, amit azután a tatárlaki táblácskák valóban igazoltak.

A marosdécei származású Varga Zsigmond főiskolai tanár több tanulmányt, valamint könyvet írt Közel-Kelet vallás- és művelődéstörténetéről. Szélesebb alapokra helyezve ő is kutatta a sumér—magyar rokonság lehetőségét. E tárgykörre vonatkozó tanulmányait az *Erdélyi Múzeumban*, az *Archaeologiai Értesítőben* vagy saját kiadásában jelentette meg; annak idején heves vitát váltottak ki.

Tágabb értelemben az orientalisztikát is művelte a jeles földrajztudós, Cholnoky Jenő, aki fiatalon, mielőtt még kinevezték volna a kolozsvári egyetem földrajzi tanszékére (1905), Kelet-Ázsia nagy területeit utazta be, és hazatérése után, jelentései mellett, több tanulmányt közölt keleti utazásáról, főként Kínáról, majd megírta *Sárkányok országában* című ismeretterjesztő könyvét.

### A két világháború közötti időszak

1918 után a keletkutatás főként a hebraisztikára korlátozódott. Néhány értékes könyv és tanulmány is született.

Kecskeméthy István, európai hírű főiskolai tanár, a héber és a görög nyelv kitűnő ismerője gazdag, a kor színvonalán álló tudományos tevékenységet fejtett ki.

Mintegy a múlt örökségét folytatva mások is foglalkoztak az orientalisztika egyik vagy másik ágával. A marosvásárhelyi középiskolai tanár, a klasszika-filológus Büchler Pál (1877—1946) több tanulmányt írt az indoeurópai nyelvészet köréből, és szanszkrit tudását arra használta fel, hogy lefordítsa a Manunak tulajdonított indiai törvénykönyvet, a *Manava Dharmashastrát*, mely a legújabb kutatások szerint nem az i. e. IV., hanem az i. sz. I—II. századból származik. Ő szerkesztette a *Világirodalmi Lexikon* szanszkrit, illetve indiai vonatkozású címszavait.

Ugyancsak Vásárhelyen tevékenykedett Bálint Gábor egykori tanítványa, a nyelvész és műfordító Antalffy Endre (1877—1957). Jól felkészült orientalista volt, mert Kairóban, Jeruzsálemben és Konstantinápolyban is végzett tanulmányokat, és alaposan elsajátította az arab, héber, perzsa, szír és a török nyelvet. Antalffy ugyanakkor gazdag politikai és irodalmi tevékenységet is kifejtett. Orientalisztikai művei közül az arab nyelvből fordított *Korán* (kéziratban maradt ránk) és az *Ezeregyéjszaka meséi* (nem teljes fordítás), a perzsából átültetett Omar Khajjám versei és Dzsámi epigrammái a legfontosabbak. Törökből több költeményt fordított, és N. Iorga felkérésére lefordította Cselebi útleírását románra. Értékes munkásságát a *Studia et Acta Orientalia* első számában (1957) Dorothea Sasu méltatta.

Nem hagyhatjuk említés nélkül Balázs Ferencet sem, aki ugyan sohasem vallotta magát keletkutatónak, de alapos társadalmi megfigyeléseket tett Japánban, Kínában és Indiában. Indiában felkereste a nagy költőt, Rabindranath Tagorét is, akinek később több versét lefordította. Új élményeit, benyomásait *Bejárom a kerek világot* című érdekes és értékes könyvében írta meg.

A felsoroltakon kívül tudunk olyanokról is, akik megtanultak valamilyen keleti nyelvet: szanszkritot, perzsát, arabot, kínait vagy japánt, és fordítottak is kisebb-nagyobb műveket, de tevékenységüket inkább szórakoztató foglalatosságnak, mintsem tudományművelésnek tekintették. Például a nemrégien elhunyt Kolombán József orvos jól megtanult japánul, és felajánlotta, hogy ingyenórákat tart az egyetemi hallgatók számára, sajnos azonban jelentkező nem akadt.

### A keletkutatás a felszabadulás után

Több mint egy éve hazai folyóiratainkban (*Korunk*, *Utunk*, *A Hét*) vita folyt az orientalisztikáról, arról, hogy miért nincsen hazai magyar keletkutatás, miért nincsenek keletkutatóink. A vitázók többsége arra a következtetésre jutott, hogy a felszabadulás után sem az orientalisztika műveléséhez szükséges keretek nem álltak rendelkezésre, sem szaktudósok nem voltak, akik biztosítani tudták volna az utánpótlást. De még ha volna is utánpótlás, milyen állást, elhelyezést lehetne biztosítani az újonnan végzeteknek? Felmerül a kérdés: vajon valóban ez a tény-

leges helyzet? Mielőtt a kérdésre válaszolnánk, talán vessünk egy pillantást arra, hogyan is folyik a keletkutatás ma egy olyan országban, amelynek, történetéből adódóan, e téren nagy hagyományai vannak. Mivel fiatal koromban magam is foglalkoztam hebraisztikával, majd egyetemi tanárként vasokurzust adtam ki az ókori keleti népek történetéről, az orientalisztika számomra sem teljesen idegen. Néhány évvel ezelőtt az egyetemes történeti traktátus kidolgozására készült tervben azt a feladatot kaptam, hogy írjam meg az ókori Irán, India és Kína történetét. Mivel e három ország ókori történetére a leggazdagabb anyag Angliában áll rendelkezésre, 1979 nyarán a Brit Akadémia vendégeként Angliába utaztam; itt alkalmam volt betekinteni a modern keletkutatás feltételeibe s találkozni annak neves képviselőivel.

Cambridge-ben, személyes meghívására, először Sir Harold Bailyt, a Queens College nyugalmazott professzorát kerestem fel lakásán. Egyedül él, és valamenyny szobája — az angol szokásoktól eltérően — annyira tele volt zsúfolva könyvekkel, hogy a tea elfogyasztására is alig találtunk helyet. Baily professzor meg is jegyezte, hogy könyvtárában megtalálhatók mindazok a fontosabb szakkönyvek és -folyóiratok, amelyek az első világháború után megjelentek. Az Ausztráliában született és nevelkedett Sir Harold valószínű nyelvtehetség. Sok iráni és indiai nyelvet ismer, és éppen akkor jelent meg a kothán nyelv vasok szótára, mely tudományos tevékenységének koronáját jelentette. Kothán évszázadokon át Turkesztán egyik jelentős gazdasági és művelődési központja volt a Kínai és Iránt összekötő útvonal mentén. Valamikor Stein Aurél végzett itt régészeti ásatásokat, és többek között nagyszámú ősi kéziratot talált. Baily professzor ezeket is felhasználta, mert az ún. kothán nyelv az iráni nyelvek egyik legkeletibb ága volt. A szótár elkészítéséhez azonban nemcsak az iráni nyelvek alapos ismeretére volt szükség, hanem a különböző könyvtárakban, múzeumokban felhalmozódott anyagot is össze kellett gyűjteni és feldolgozni. Ám a cambridge-i egyetemi és a Keleti Tudományok Fakultásának könyvtárai, a londoni British Library hatalmas gyűjteményei és nem utolsósorban a gyakori keleti kiszállások lehetővé tették e nagy munka elvégzését, mely a tudományos kutatás számára felbecsülhetetlen értékű anyagot tartalmaz. Még magyar vonatkozása is van: kiderült, hogy a Duna közepső folyásától Belső-Ázsiáig és onnan Kínáig használt *vár* szavunk innen ered. Baily professzor magyarul is tud, és szívesen beszélt Kőrösi Csomáról és általában a magyar keletkutatókról.

Egy másik iranista Svájcban került Cambridge-be, és nagy segítséget nyújtott az iráni korai műveltségek tanulmányozásához. Amikor megmutattam neki Gy. Szabó Béla Dante-illusztrációit, kapásból mutatott rá, hogy a szövegben előforduló magyar szavak közül melyik iráni eredetű. E két nagy iranista könyvtára és munkássága révén alkothattam magamnak fogalmat arról, hogy világviszonylatban mennyi szaklap, tanulmány, könyv jelenik meg, amelyeket egy keletkutatónak mind ismernie kell.

A Keleti Tudományok Fakultásán és Intézetében talákoztam F. Raymond Allchin indológus professzorral és feleségével, Bridget Allchinnel, aki szintén férje tudományágát műveli. Allchin a nagy eredményeket elért angol India-kutatás egyik kiváló képviselője. A téli hónapokat feleségével együtt Indiában, régészeti ásatásokkal tölti. Könyvtárán kívül mind Cambridge-ben, mind Londonban óriási kiadatlan anyag áll rendelkezésére.

Nem kevésbé élen jár a sinológia, a Kína tanulmányozásával foglalkozó tudomány. Cambridge-i központja az említett fakultás és intézet. Itt talákoztam Michael Loewe professzorral. Eredetileg nem sinológusnak készült, de a háború Kínába sodorta, és itt tanulta meg a kínai és a japán nyelvet; ma a kínai történelem egyik legismertebb képviselője. *Imperial China* (Császári Kína) című nagy munkáját több nyelvre lefordították.

A cambridge-i sinológia legnagyobb alakja azonban Joseph Needham, a Caius College professzora. Külön kutatóintézete van laboratóriumokkal és könyvtárakkal felszerelve, ahol számos munkatársával, köztük több kínaiával, dolgozik. Needham eredetileg biológiát és kémiát tanult, s azután kezdett foglalkozni a kínai tudomány történetével. Tízkötetes alapos munkája ma a kínai tudománytörténet legteljesebb felmérését, adja. Az európai tudománytörténetben még nem született hasonló, nagyszabású feldolgozás.

Londonban, a David Percival Kínai Művészeti Alapítvány Házában az alapítvány öre, W. Watson londoni egyetemi tanár fogadott. Több könyvet írt a kínai művészetről és a korai kínai civilizáció kialakulásáról. A londoni, cambridge-i és oxfordi múzeumokban és könyvtárakban sok gyűjtemény állt rendelkezésére, de időről időre megfordul Kelet- és Délkelet-Ázsiában. Munkáját megkönnyíti az is, hogy a kínai régészeti ásatások évi jelentéseit angolul, Londonban is kiadják.

Az elmondottakból, gondoljuk, kiderült, hogy a keletkutatás, bár sok szempontból könnyebb és alaposabb lett, de igen költséges, mert a rendszeres „ki-szállások” és a könyvészeti anyag, valamint a különböző országokban kiadott nagyszámú folyóirat nélkül el sem képzelhető. A ráfordított költségek fokozatos növekedése ad magyarázatot egyrészt arra, hogy miért kezd egyes helyeken háttérbe szorulni vagy csak bizonyos ágakra korlátozódni. Ezt tapasztaltam például Oxfordban, ahol a háború előtt virágzó keletkutatás éppen India, Kína és Irán vonatkozásában lehanyatlott, másrészt ugyancsak az anyagi feltételek magyarázzák meg fokozatos átvándorlását a gazdagabb amerikai egyetemi központokba.

Most visszatérve a feltett kérdésre, válaszunk nem lehet teljesen negatív. A keletkutatás, amint Anglia példája mutatja, költséges foglalkozás, és még ott is csak olyan központokra szorítkozik, amelyeknek évszázados hagyományaik vannak. Nálunk, egy rövid időszak kivételével, nem az intézményes lehetőségek, hanem az egyéni vállalkozásokból születtek nagyobb eredmények.

Úgy véljük, ma is vannak bizonyos keretek, amelyek kellő tartalommal kitöltve ébren tarthatják a keletkutatást. Nem feledkezhetünk meg az író, költő és műfordító Franyó Zoltán (1887—1978) több mint fél évszázados munkásságáról sem. Bécsi emigrációs éve alatt tanulmányozta a keleti nyelveket, s korábbi keleti tárgyú fordításai közül a *Régi arab költők* (1924) és a *Hindu erotika* (1925) című köteteit említhetjük meg, 1959-ben pedig kiadta a *Kínai verseskönyvet* (alcíme: *Négy évezred költészetéből*).

A felszabadulás után új lehetőségek is nyíltak: az egyetemek történelmi karrán bevezették a klasszikus Kelet történetének tanulmányozását. A művészeti intézetekben előadják a keleti művészet fontosabb szakaszait, és alaposabban foglalkoznak Közel-Kelet és főként Egyiptom művészi alkotásaival. A kolozsvári egyetem magyar szakán a finnugrisztika és a finn nyelv is a kötelező tárgyak köze tartozik. A bukaresti egyetemen több keleti nyelvet is előadnak. 1957-ben fővárosunkban megalakult a Keleti Tudományok Román Társasága, amely tovább folytatja a román orientalisztika komoly hagyományait, hiszen a román fejedelemségekben már a múltban a keletkutatásnak több ágát művelték. Ismeretes, hogy Erdélyben Timotei Cipariu nemcsak keleti kéziratokat és könyveket gyűjtött, hanem a héber és az arameus mellett az arab nyelvet is tanulmányozta.

A Keleti Tudományok Román Társasága 1957-től kezdve *Studia et Acta Orientalia* címmel folyóiratot is ad ki. Első főszerkesztője Vlad Bănăţean volt, és a szerkesztő bizottság tagjai között ott találjuk Franyó Zoltánt is. A második számtól kezdve a szerkesztője Mihail Guboglu, aki főként a Dimitrie Cantemirrel kezdődő és nagy önállóságra szert tevő román turkológia egyik kiváló képviselője volt. Számos történelmi jellegű műve és fordítása mellett Mustafa Mehemeddel értékes forrásgyűjteményt állított össze huszonnégy török krónikaíróra a román történelemre vonatkozó feljegyzéseiből. A folyóirat lapjain értékelték Kőrösi Csoma Sándor munkásságát, foglalkoztak az ujjur nyelvvel, és aránylag bő teret biztosítottak az örménykutatásnak és a hebraisztikának.

A Keleti Tudományok Társasága *Bibliotheca Orientalis* címmel kiadványsorozatot indított. A már napvilágot látott kötetei közül figyelmet érdemel C. Daniel könyve (*Gîndirea egipteană antică în texte*), amelyben szemelvényes szövegek formájában mutatja be az ókori egyiptomi filozófiát. Athanase Negoită hasonló formában dolgozza fel az asszír—babiloni gondolkodást (*Gîndirea asiro-babiloniană*). Sergiu Al-George a nyelv és a gondolkodás kérdését tárgyalja az indiai kultúrában (*Limba și gîndirea în cultura indiană*). Ezt bővítette ki Theofil Simenschy kötete szövegekkel és tanulmányokkal. A iași-i egyetem tanára, Silviu Sanie a római Dáciában található keleti vallási emlékeket elemzi (*Culte orientale în Dacia romană*), és rajzol tiszta képet erről a sokat vitatott kérdéstről. A sorozat tervbe vette, ugyancsak válogatott szemelvények formájában, az arab, a héber és a perzsa filozófia ismertetését.

Az elmondottakból kiderül, hogy a keletkutatásra nálunk is vannak keretek. Sőt van képzett sinológusunk, aki tanulmányai végeztével itthon kapott megfelelő elhelyezést. A Bölönből származó, középiskolai tanulmányait Kolozsváron végző Vajda Gyuláról van szó, aki Kínában (s talán Singapore-ban?) tanult, és tökéletesen elsajátította a kínai nyelvet, sőt felesége is kínai. De talán még sokan lehetnek, akik valamelyik keleti nyelvvel foglalkoznak.

Úgy véljük, hogy a közvélemény felkeltése a keletkutatás iránt hozzájárulhat a szunnyadó tehetségek ösztönzéséhez, az érdeklődés mozgósításához s az adott keretek jobb és eredményesebb kiaknázásához.

Bodor András